

Moeder natuur geeft niets om ons

We stellen ons de natuur vaak te romantisch voor. In de natuur is alles harmonisch op elkaar afgestemd en in balans. Niets is minder waar, volgens filosoof Wouter Oudemans. In zijn nieuwe boek *Moeder natuur: De plaats van de mens in de kosmos* breekt hij een lans voor de kille en meedogenloze kant van het universum. Het gaat hem daarbij om zowel de levende als de levenloze natuur.

Auteur: Simon Gusman

Informatie boek: *Moeder natuur: De plaats van de mens in de kosmos* – Wouter Oudemans – Ten Have – 352 blz. | € 29,99

Introductie

Wouter Oudemans is een enigmatische filosoof. Je zult hem niet vinden binnen de muren van de universiteit, maar in de natuur zelf. Na zijn pensioen is hij neergestreken op zijn eigen landgoed in Groningen waar hij een bomentuin is begonnen, met bijzondere boomsoorten van over de gehele wereld. Behalve bomen bevinden zich er ook levensgrote dinosaurusbelden. Meestal als hij geïnterviewd wordt, vragen mensen naar de attracties op zijn landgoed en raakt zijn gedachtegoed ondergesneeuwd. Te midden van dit alles spreken we Oudemans in zijn landhuis, naast de ouderwetse houtkachel. Een goede plek om ons te bezinnen op de verhouding tussen de mens en de natuur.

Wat is de verhouding van de mens tot de natuur?

De mens heeft de neiging om zichzelf te beschouwen als de heer van de aarde, als degene die de touwtjes in handen heeft, als degene die de natuur kan beheersen en beheren. Maar mensen kunnen zich echt niet losmaken van de levende natuur en de natuur is echt iets anders dan lieflijke bosjes heide die we proberen te behouden. Een beroemde filosoof als Rousseau, die zegt dat in de natuur alles goed is en we dus dicht bij de natuur moeten komen te staan, geeft ons een volstrekt verkeerd beeld. We kunnen niet *terug* naar de natuur. Dat impliceert immers dat we er nu buiten staan. Maar we zijn er altijd mee verbonden.

De mens hoort niet alleen thuis in de levende natuur van planten en dieren, maar wordt ook bepaald door de niet levende natuur. De inzichten van de thermodynamica van de niet evenwichtige processen heeft heel veel te zeggen over hoe een mens zich binnen de natuur bevindt, en wat de gevolgen zijn als je denkt dat dat niet zo is. Een humanistische kosmopoliet denkt dat hij een bewoner is van de kosmos, maar die kosmos is echt geen gezellige omgeving waarin je prettig kunt wonen. De kosmos is een plek waar voortdurend energiestromen heen en weer gaan, en waar het gevaar voortdurend op de loer ligt: het gevaar om die energie kwijt te raken.

Als een mens niet op zichzelf bestaat, hoe moeten we onszelf dan wel zien?

De mens heeft een membraan om zich heen. Deze selectief doorlatende vliezen zijn een belangrijk onderdeel van onze werkelijkheid. We kennen het begrip uit de biologie als de omheining van een cel, maar we moeten het veel breder denken. Niets kan leven zonder dat het een halfdoorlatend membraan om zich heen heeft. Dit geldt voor zowel een individueel mens als een groep mensen. Om de tand des tijds te doorstaan moet een mens of groep altijd een onderscheid maken tussen wat hij binnenlaat en wat hij buitenlaat. Het universeel humanisme streeft ernaar om de mensheid als één grote homogene groep te zien en maakt geen onderscheid tussen wie er bij de groep hoort en wie niet. Het is dus in feite membraanloos en daarom gedoemd om zichzelf te gronde te richten. Het kent geen grenzen en verliest daardoor aan energie. Hiermee zien we hoe de thermodynamica en de ideeën over het behoud van energie ook van toepassing zijn op mensen. Membranen zijn overal in de levende natuur, van cellen en lichamen, tot groepen en staten.

Membranen zien we ook in de niet-levende natuur. Ook een cycloon heeft bijvoorbeeld een membraan. Een van membranen die voor ons het belangrijkste is, is de atmosfeer van de aarde. Ook die atmosfeer is een vlies dat bepaalde dingen buitenhoudt, zoals meteorieten en bepaalde dingen doorlaat, zoals zonlicht. De aarde leeft niet, want wat leeft vermenigvuldigt zich, en de aarde vermenigvuldigt zich niet. Toch heeft ze een membraan. Zo lang er sprake is van energetische processen, zijn er membranen nodig die energie opvangen en ervoor zorgen dat energie niet per direct weer wordt afgegeven. De atmosfeer van de aarde houdt de energie van de zon binnen en maakt daarmee andere energetische processen mogelijk, namelijk die van de levende wezens op de aarde. Een basaltblok dat geen energie gebruikt, heeft geen membraan, maar heel wat meer dingen dan je zou denken hebben een membraan.

Zijn er dan nog wezenlijke verschillen aan te wijzen tussen mensen en andere dingen die een membraan hebben?

Het idee dat er een wezenlijk verschil is tussen een menselijk subject en alle andere objecten in de wereld is een uitvinding van de moderne tijd. Het idee dat mensen kunnen bestaan als zelfstandige wezens hangt hiermee samen. Je staat niet op jezelf maar bent een medium tussen energiestromen en niet de baas over die stromen. Als we zo over de mens denken, is het gemakkelijker om in te zien de mens als zo'n medium niet wezenlijk te onderscheiden is van de andere membraanwezens. Dit betekent echter niet dat we te simpel over membranen moeten denken.

Een goed voorbeeld is van de Duitse filosoof Leibniz die door de tuin wandelde met een prinses aan wie hij les gaf. Er laait een discussie op over de vraag of er boomblaadjes bestaan die hetzelfde zijn. Toen gingen ze driftig zoeken en wat blijkt? Er is nooit een blaadje hetzelfde. Moeder natuur varieert continu. Ze transformeert, compliceert en vereenvoudigt zichzelf. Een blad en een mens hebben beiden een membraan, maar zijn nooit identiek in hoe ze met energiestromen omgaan. Ze delen in dezelfde processen, maar spelen daar een andere rol in.

Sowieso kunnen we sinds Darwin geen essentiële onderscheidingen maken. Hij spreekt over de oorsprong van soorten. Wezens, soorten, essenties zijn veranderlijk

en transformeren in elkaar. Om eens wat te noemen: er is altijd gezegd dat de mens en de neanderthaler twee verschillende soorten zijn. Wat blijkt? Ze hebben met elkaar lopen vozen en er zijn nog kinderen uitgekomen ook! Wat betekent dat? Het is een en dezelfde soort, want een soort betekent dat je vruchtbaar nageslacht kan voortbrengen.

Bepert het idee dat we geen essentiële onderscheidingen kunnen maken zich tot de biologie?

In de moderne tijd, de tijd van Newton, dachten wetenschappers dat er essentiële onderscheidingen tussen alle dingen gemaakt konden worden en dat dingen blijven zoals ze zijn. Darwin laat zien: essentiële onderscheidingen bestaan nergens. Als je nu kijkt naar de beschrijving van een ster of van het universum is die compleet anders dan in de tijd van Newton. Het universum zelf verandert constant. Je kunt niet zeggen: dit is het universum, want het universum dijt altijd uit. Dat vind ik een van de belangrijkste inzichten ooit: als het universum niet zou uitdijen, zouden wij niet bestaan. Daarom is er energie en daarom is er leven.

Wat voor rol blijft er in dat universum over voor de natuur?

Moeder natuur is niet iets of iemand. Zij omvat alles, je komt er nooit vanaf, maar ze is totaal niet in jou geïnteresseerd. Het is een stiefmoeder. Er is dus niet iets dat natuur is en dat bestaat ten opzichte van de natuur. Mensen die natuurbehoud prediken maken dezelfde fout die gemaakt wordt in het Newtoniaanse moderne wereldbeeld: ze zetten zichzelf buiten de natuur. Ze denken dat ze zichzelf tegenover de natuur kunnen plaatsen en er vervolgens iets over kunnen zeggen. Maar de natuur is er altijd al. Voor dat jij er bent, is zij er al geweest. Natuurbehoud is daarom lachwekkend. Mensen die voor natuurbehoud staan, plaatsen zichzelf buiten de natuur als de grote bedervers ervan. Wat je eigenlijk zegt is: er is een omgeving die ik prettig vind, en die ben ik aan het bederven. Maar het zal Moeder natuur een worst wezen in welke omgeving jij je bevindt en of jij die omgeving voor jezelf bederft of niet. De woorden natuurlijk en tegennatuurlijk worden op bizarre manieren gebruikt.

Je hebt de stikstofcrisis. Als ik daarover hoor, val ik van mijn stoel van het lachen. Vroeger wilde men al de heide redden. Heide is datgene wat een schaap niet wil eten. De hele natuur wordt kapot gemaakt door het grootste roofdier aller tijden: het schaap. Die vreet alles op en schuurt alle bomen kapot. In Nederland kun je geen heide bewaren, omdat er stikstof naar beneden komt. Daarom moet je heide de hele dag plaggen en uiteindelijk hou je dan een heideperkje over. Dat is nu natuur in 2020. Er zijn stikstofminnende en stikstofmijdende planten. Toevallig vinden we die stikstofmijdende planten mooier. Heide vinden we mooi, brandnetels vinden we lelijk. Dat is puur esthetiek. En conservatisme. Het is terugwillen naar vroeger en het is een schuldgevoel. Men voelt zich schuldig ten opzichte van Moeder natuur. Dat zal best, maar het is je eigen leefomgeving die je kapot maakt, niet Moeder natuur.

U bent tevens met een ander boek bezig, dat deze thematiek toepast op het huidige Europa. Als er geen onderscheid te maken is tussen ons en de natuur en natuurbehoud dus onzinnig is, hoe zit het dan met cultuurbehoud en de Europese cultuur?

Nationalistisch cultuurbehoud vind ik ook voor domoren. Die mensen willen terug naar iets dat nooit bestaan heeft. Toch is het onvermijdelijk dat je grenzen trekt om je eigen groep, want groepen hebben ook membranen. Tot nu was de nationale staat een succesvolle manier om energiestromen te kanaliseren en energie van anderen af te pakken. Nu doen we dat laatste niet meer. Nu is Europa gebaseerd op universele waarden. Als universaliteit je identiteit is, dan heb je een verschrikkelijk probleem, want je kunt nooit meer zeggen dat iemand niet bij je hoort. Dat is wat mij betreft geen politiek punt. Als je bijvoorbeeld alle vluchtelingen toelaat, heb je niet genoeg energie om je welvaart te behouden. Dat is de *survival of the fittest*, dat is hoe het nou eenmaal gaat. Ook dat is Moeder natuur.

Er is wat u betreft dus één lijn te trekken doorheen het hele universum, die begint bij de wetten van de thermodynamica en via de biologische natuur naar de huidige politiek gaat?

Vluchtelingenproblematiek is niet denkbaar zonder dat het heelal expandeert. Zo bizar is het. Moeder natuur is allesomvattend, wat dwars in jou zit en jou omgeeft. Je maakt er deel van uit. Moeder natuur is het universum en bestaat er niet los van als een soort godin-achtige figuur. Ze is vol potentiële energie en je weet nooit wat de volgende constellatie daarvan is. Het is niet alleen wat er nu is, maar ook wat er niet is en nog kan komen. Ze bouwt even zo gemakkelijk als dat ze vernietigt. Voor mensen is het heel naar om te bedenken, maar zo is het. Het is een groot spel.

Daarom zeg ik ook dat je nooit precies weet hoe het universum in elkaar zit. Ik zeg alleen: de ervaring leert dat als organisaties hun vermogen verliezen om hun energie te bewaren en zich te verdedigen ten opzichte van anderen, dan gaan ze eraan. Dat is nauwelijks een inzicht. Dat is een vanzelfsprekendheid. Filosofie is geen wetenschap, maar het is het proberen te zien door welke bewegingen we worden geconditioneerd. Maar we kunnen het nooit zeker weten. Dan zou ook ik mezelf buiten de werkelijkheid plaatsen en die proberen objectief te beschrijven. Dat is onmogelijk. We kunnen slechts de gelimiteerde inzichten van nu gebruiken om onze eigen positie te duiden. Ik ben als filosoof ook maar een luchtbelletje in Moeder natuur en morgen ben ik geknapt.